

TAELO YA GORE MOTHO O SWANETŠE GO BONTŠHA GORE O TSOMA MOŠOMO KE MOLAO O MOBE

Lebaka leo letseno la motheo le sa swanela go beelwa melao

- Badiri ba bangwe ba melawana le mekgatlo ya dipolotiki ba šišintše kgopolo ya gore batho ba bagolo ba mengwaga ya go šoma bao ba amogelago tšhelete ya mphiwafeela mo Afrika Borwa ba bontšhe gore ba tsoma mošomo ka mafolofolo, ka boemo bjo tsebjago e le “Taelo ya gore motsomi wa mošomo o swanetše go dumelelana le melao e itšego”. Ba šišinya gore mphiwafeela o bjalo o tla tšea legato la letseno la bjale la SRD.
- Ditšhišinyo tše di lokafatšwa ke kgopolo ya gore batho ba tla tlogela go šoma ge ba ka hwetša thušo ya mphiwafeela. Eupša bohlatse bja lefelong le bja lefaseng ka bophara bo šišinya gore se ga se na motheo. Ka nnete mašelang a mphiwafeela gantši a thekga batho go tsena mmarakeng wa bašomi.
- Letlakala le la dintlha le hlaloša lebaka leo ka lona go tsenya karolo ya go nyaka mošomo go mphiwafeela go tla bitšago tšhelete e ntši, gwa se tšweletše selo, gwa hloka toka, ka mabaka a a latelago:
 - » Tlhokego ya mešomo ya Afrika Borwa e hlamilwe—batho ba fetša nako ye telele ba hloka mešomo ka lebaka la gore ekonomi e fo ba e sa hlole mešomo ye e lekanego, gaešita le go bašomi bao ba nago le maswanedi. Go gapeletša batho go bontšha gore ba nyaka mošomo go ka se dire phapano go tlhokego ya mešomo, go tla no hlama ditshenyagalelo bakeng sa mmušo, dikgwebo, le go baamogedi ba dithušo bao ba se nago mohola wa pholisi.
 - » Taba ya gore o tsoma mošomo e ka lebiša go dipoelo tše sa letelwago tše mpe tšeo di ka gobatšago bobedi maitapišo a go nyaka mošomo gammogo le megolo ya bontšhi bja batho go ekonomi.
 - » Taba ya gore naa o tsoma mošomo Afrika Borwa e tla phaela ka thoko bantši bao ba hlokago bao ga bjale ba hwetšago mphiwafeela, seo sa gatakela tokelo ya bona ya molaotheo ya tšhireletšo ya leago.

DIELEMENTE TŠE NNE TŠA UBIG

- ✓ **UNIVERSAL** – e šupa go batho ka moka ba bagolo.
- ✓ **BASIC** – e akaretša dinyakwa tša motheo.
- ✓ **INCOME** – moputso wa ka mehla wa tšhelete.
- ✓ **GUARANTEE** – e newa e le tokelo.

Matseno

Taba ya gore o fela o tsoma mošomo ke tlhokego yeo e kgomareditšwego lenaneong la tšhireletšo ya leago, yeo e laetšago gore moamogedi o swanetše go bontšha gore o fela a tsoma mešomo ka mafolofolo gore a swanelele.

Bathekgi ba taba ya gore o swanetše go bontšha bohlatse bja gore o tsoma mošomo ge o kgopela mphiwafeela ba bolela gore dinyakwa tše di tla netefatša gore batho ga ba ithekge ka dithušo ka nako ye telele.

Maemo a go nyaka mošomo a fapane le melawana yeo e hlamilwego go no thuša baamogedi ba mphiwafeela go tsema mmarakeng wa bašomi (yeo e tsebjago bjalo ka "mananeo a mmaraka wa bašomi ao a šomago"), go swana le go aba dipolokelo tša tshedimošo tša mešomo ye e lego gona, goba keletšo ya mošomo. Le ge e le gore bao ba holwago ba na le kgetho ya gore ba ka šomiša le gore ba ka šomiša bjang mananeo a mmaraka wa bašomi ao a šomago gabotse, taba ya goreo nyaka mošomo ke tshwanelo. Ge e ba ba ka palelwa ke go obamela goba ba sa kgone go hlatsela go nyaka ga bona mošomo ka mafolofolo, mehola ya bona e ka ganwa goba ya emišwa.

Maemo a go nyaka mošomo a tšea dibopego tše di fapanego go ralala le dinaga tše di fapanego.¹ Ka mohlala, kua UK, baholegi ba swanetše go swara diboka le baeletši moo ba ba tsebišago ka tšwelopele ya go tsoma ga bona mošomo. Maemo gantši a tiišetšwa ka "dikotlo" tše dikgolo. Kua Portugal, go gana go amogela mošomo o 'kwagalago' go feleletša ka go tlošwa ga mphiwafeela wa bao ba sa šomego, mola kua Sweden, go gana mo go bjalo go lebiša go emišweng ga mehola ka kgwedi e tee.

Kua Afrika Borwa, go bile le ditšhišinyo go akaretšwa go tšwa go Panka ya Lefase², Matlotlo a Bosetšhaba³ le mekgatlo ye mengwe ya dipolotiki⁴ ya gore thušo ya R370 ya Covid-19 Social Relief of Distress (SRD), e swanetše go tšeelwa legato ke thušo ya bao ba nyakago mošomo, yeo e bego e tla ba ye e lekanyeditšwego go sehlopha se senyenyanane kudu sa baholegi.

Thušo ya SRD, yeo mathomong e hlamilwego nakong ya thibela ye mesepelo ya Covid, ke thušo ya mathomo le e nnoši yeo e lebantšhitšwego go batho bao ba kgonago go šoma ka Afrika Borwa. Ke tšhelete ya mphiwafeela yeo e fiwago batho ba mengwaga ye 18 go ya go ye 59 bao ba sa hwetšego thušo ye nngwe, gomme e lekwa ka R624 ka kgwedi. Ga e lekanyetšwe go bao ba nyakago mošomo, eupša e reretšwe go hwetšagala go bohle bao ba lego ka fase ga maemo ao hlalositšwego a letseno, go sa šetšwe maemo a bona a mošomo goba a go nyaka mošomo, gomme e akaretša bahlokamedi. Peresente ye kgolo ya bagkopedi le baholegi, go sa šetšwe go nyaka mošomo, ga ba kgone go o kgonthišetša, ka lebaka la dilo tša nnete tša tlhokego ya mešomo ye e tseneletšego ya sebopego ka mmarakeng wa bašomi wa Afrika Borwa.

Mabapi le bohlatse bjo bogolo bja selegae le bja boditšhabatšhaba, letlakala le la dintlha le hlaloša gore ke ka lebaka la eng go kgomaretšwa ga maemo a go nyaka mošomo go thekgo ya letseno go batho ba bagolo ka Afrika Borwa e tla ba phošo. Se se theilwe godimo ga dingangišano tše tharo tše bohlokwa, gore: (1) go ba le maemo go hlokomologa baotledi ba go hloka mošomo, (2) go ba le maemo ga go šome, gomme (3) go ba le maemo ga go loka.

Maemo a go nyaka mošomo:

1. Ga e akaretše ba dimilione bao ba nyakago thekgo ya letseno
2. Thibela phethagatšo ye e tšwelago pele ya tokelo ya molaotheo ya thušo ya leago.
3. Di bitša tšhelete e ntši e bile di imela gore mmušo o di laole
4. Di theilwe godimo ga kakanyo ya maaka (i.e. gore tlhokego ya mešomo e godimo ka lebaka la gore batho ga ba nyake mešomo ka maatla ka mo go lekanego)
5. Hloka go bewa leihlo ga mmušo mo go sa swanelago ga baholegi
6. Go palelwa ke go ela hloko maemo a batho ka o tee ka o tee le mabaka a kwagalago a go se nyake mošomo, go akaretšwa ditshenyagalelo tša go nyaka mošomo ge di bapetšwa le boleng bja thušo, le go hloka dibaka tša mošomo tše di lego gona
7. Gakatša go se lekalekane mo go lego gona
8. Tsenya letsogo go hloleng kgethollo kgahlanong le baamogedi ba dithušo

Maemo a hlokomologa baotledi ba tlhokego ya mešomo

Maemo a go nyaka mošomo a nyaka go rarolla tlhokego ya mešomo ka go gapeletša batho go bontšha gore ba nyaka mešomo. Se se hlokomologa baotledi ba nnete ba tlhokego ya mešomo, yeo e tšwago go sebopego sa ekonomi ya rena, yeo e gakatšwago ke melawana ya mmušo ye e sa swanelago. Ka go hloka toka e bea molato wa tlhokego ya mešomo go batho bao ba amilwego kudu ke yona, gomme ba na le taolo ye nnyane godimo ga melawana ya go e rarolla.

Tlhago ya sebopego le yeo e tsemilego medu ya tlhokego ya mešomo.

Afrika Borwa e na le tekanyo ya tlhokego ya mešomo ya 'tlhalošo ye e atološitšwego' ya 42.6%, goba batho ba dimilione tše 12.38.⁵ Se se akaretša batho bao ba tlogetšego go nyaka mošomo ("bao ba nyakago mošomo bao ba nolegilego moko") gotee le bao ba sa dutšego ba nyaka mošomo ka mafolofolo. Gare ga bao ba sa nyakago mošomo ka mafolofolo, bontši ga ba kgone go o hwetša. 76.2% ya sehlopha se, goba batho ba dimilione tše 6.4 ba arotšwe bjalo ka "bao ba sa šomego ka nako ye telele", go ra gore ba na le nako ya go feta ngwaga ba hloka mešomo.⁶ Go oketša moo batho ba dimilione tše 3,2 bjale ba arotšwe e le bao ba nyakago mošomo bao ba nolegilego moko—ba ke batho bao ba bonago dibaka tša bona tša katlego e le tše dinyenyane kudu moo e lego gore ga go bohlokwa go nyaka mošomo ka mafolofolo (go akaretša le ka baka la ditshenyagalelo tše di akaretšwago go direng bjalo)—bonyenyane go fihla maemo ka mmarakeng wa bašomi a fetoga ka motheo.

Go bile le koketšego ye e sa fetogego ya tlhokego ya mešomo ya nako ye telele go tloga go 57.0% ka kotareng ya mathomo ya 2008 go ya go 76.2% bjale (Q2 2024) gammogo le koketšego ye e sa fetogego ya tlhokego ya mešomo ya semmušo ka kakaretšo mo nakong ye e swanago—go tloga go 23.2% go ya go 33.5%.⁷ Ka go realo go na le batho ba ka bago dimilione tše 9.5 bao ba arotšwego bjalo ka bao ba nolegilego moko goba bao ba sa šomego ka nako ye telele, seo se ra gore ba na le khlofelo ye e lekanyeditšwego ya go tsena mmarakeng wa bašomi ka nako ye kopana go ya go ya magareng.

Dipalopalo tše di gatelela nnete ye e nyamišago: ekonomi ya Afrika Borwa e fo ba e sa hlole mešomo ye e lekanego go swana le dikoketšego tša ngwaga le ngwaga tša kabo ya bašomi, re sa bolele ka letamo leo le lego gona la bao ba sa šomego, le ge e le go bašomi bao ba nago le maswanedi. (Tekanyo ya tlhokego ya mešomo gare ga batho bao ba nago le maemo a itšego a thuto ya godimo ka Afrika Borwa ke 23%.⁸)

Se se hlolwa ke tsela yeo ekonomi ya rena e rulagantšwego ka yona. Re bone tlhalelo ya dipeeletšo le kgolo ("go tlošwa ga intasteri") ka mafapheng ao a ka thwalago batho ba bantši (go swana le tšweletšo), le go fokotšega ga mešomo ya setšhaba (go swana le thutong le maphelo). Ka nako ye e swanago, lekala la ditšhelete le gotše kudu - se se hlola boleng go bengdišere le go tsena letsogo go GDP, eupša ga se hlole mešomo ye e lekanego.

KOKETŠEGO YE E SA KGAOTŠEGO YA TLHOKEGO YA MEŠOMO YA NAKO YE TELELE KA AFRIKA BORWA

Ka tlase ga maemo a, phetisetšo ya tšhelete e ka thuša go nyaka mošomo, eupša go tsoma mo gantši ga go atlege. Dinyakišišo di laetša gore thušo ya SRD e lebiša go koketšego ya go nyaka mošomo gare ga baamogedi, eupša se se tšea ngwaga fela.⁹ Go ba bantši, go nyaka mošomo mo go oketšegilego ga go fetolele go thwala ga kgonthe, go dira gore ba bantši ba ineele, ka gobane mešomo ga e hwetšagale. Ka nnete go sa šetšwe ditekanyo tše di phagamego tše di ngwadilwego tša go nyaka mošomo gare ga baamogedi, 53% ya bao ba dirilego dikgopelo tša thušo ya SRD ka Phupu 2024 ga se ba ke ba thwala, go ya ka dipalopalo tša mmušo.¹⁰

Afrika Borwa, tlhokego ya mešomo ga se sephetho sa gore batho ba se lebelele mešomo ka thata ka mo go lekanego. Ke sephetho sa sebopego sa tlhalelo ya mešomo ya ekonomi ya rena. Go gapeletša maemo a go nyaka mošomo mo sebopegong se ga go kwagale, ka ge go gapeletša batho go nyaka mešomo yeo e sego gona. Se ga se bee batho fela gore ba palelwe eupša gape se ba gapeletša go šomiša dithušo tša bona tše di šetšego di le tše nnyane go nyaka mešomo, go e na le dinyakwa tša motheo go swana le dijo. Ge nako e dutše e e-ya, se se tla feleletša ka gore ba bantši ba tlogele go tsoma ga bona mošomo ka mo go feletšego, e lego seo se tlogo go lebiša go lahlegelweng ke dithušo tša bona (ge e ba go tsenywa maemo) ka go rialo sa ba kgoromeletša le go feta bodiiding.

Maemo ga a šome

Maikemišetšo a maemo a go nyaka mošomo ke go hlohleletša baholegi go tsena ka mmarakeng wa bašomi, gomme ka go realo go fokotša palomoka ya baholegi ge nako e dutše e eya.

Le ge go le bjalo, motheo wa bohlatse bja go šoma gabotse ga maemo a go nyaka mošomo go kaonafatšeng dipoelo tša mešomo ke wo moesane, gomme ka kakaretšo bohlatse bo hlakahlakane.¹¹ Go feta fao, dinyakišišo di šišinya gore, maemong a mantši, maemo a go nyaka mošomo a ka tšweletša dipoelo tše di kgopamego (tše di sa rerelwago) gomme tša rwala ditshenyagalelo tše di phagamego go bobedi mebušo le baholegi tše di sa lokafatšwago ke mehola ya tšona.¹² Go tlaletša, maemo a go nyaka mošomo go dithušo tša leago go ka ba le mafelelo a kgopamišo mmarakeng wa bašomi ka bophara. Kudukudu ge maemo a nyaka gore baholegi ba amogele mošomo ofe goba ofe wo o filwego, se se ka nyenyefatša maatla a ditherišano a bašomi, gomme sa lebiša go phokotšo ya meputso go ralala le ekonomi ka kakaretšo.

Maemo a na le kgonagalo e kgolo ya go oketša mešomo

Boima bja bohlatse bja boditšhabatšhaba bo hlaola diphetogo tše mmalwa ka kakaretšo mošomong ge maemo a go nyaka mošomo a dirišwa go tšhireletšo ya leago—le ka gare ga maemo ao a sa thibelwego ke go hloka nyakego ya bašomi go swana le Afrika Borwa. Bontši bja dinyakišišo bo bontšha gore gaešita le ge maemo a go nyaka mošomo a ka thuša batho ba sego kae go hwetša mošomo, go ka no se šome gabotse go bao ba hlokago sebopego mmarakeng wa bašomi, go swana le basadi le bafsa¹³—mafelelo a se ke gore go hlopha seo ba šetše ba lebane le mapheko a godimo a go thwala ba ka ba le phihlelelo ya bona ya tšhireletšo ya leago yeo e fokoditšwego, ba kgaphelwa thoko gape.

Go na le bohlatse bjo bongwe bjo bo lekanyeditšwego bja gore maemo a go nyaka mošomo a bile le ditlamorago tše dibotse mošomong maemong a itšego. Ka mohlala, tšhekatshoko ya meta ya mananeo a thušo ya go nyaka mošomo le a go hlokomela ka Amerika Leboa le Yuropa e hweditše gore ditsenogare tše bjalo di fokotša nako ya tlhokego ya mešomo gomme di šoma gabotse go feta melawana ye mengwe ye e šomago ya mmaraka wa bašomi, go swana le mananeo a tlwaetšo ya mešomo.¹⁴ Le ge go le bjalo, tlhokomelo ye kgolo e swanetše go tšewa go dirišeng dikhwetšo tše go maemo a Afrika Borwa, ka ge dinaga tše di amegago di na le ditekanyo tša fase kudu tša tlhokego ya mešomo le mebaraka ya bašomi ye e fetogago go feta Afrika Borwa.

Maemo a ka ba ao a sa tšweletšego

Go bapa le go se oketšege ga go tšea karolo mmarakeng wa bašomi le ditekanyo tša mešomo, bohlatse bo bontšha gore maemo a go nyaka mošomo ge e le gabotse a ka nyenyefatša maiteko a go rarolla tlhokego ya mešomo, gammogo le go tšweletša palo ya ditlamorago tše dingwe tše mpe. Mabaka a mantši a tlaletša go maemo a go nyaka mošomo go ba ao a sa tšweletšego go fihlelela maikemišetšo a bona a pholisi:

1. **Di nyaka go nepišwa mo go tshesane—Tabeng ye ya “bao ba sa šomego”, bao mo Afrika Borwa e sego sehlopha seo se sa fetogago goba seo se hlaolwago gabonolo.** Go nyakile go sa kgonege gore mmušo o netefatše gore dithušo di ya fela go “bao ba sa šomego,” e sego bonnyane ka lebaka la gore go na le ditlhalošo tše ntši tše di kgonegago tša “bao ba

sa šomego”, gomme le ge go tšerwe sephetho ka tlhalošo, didirišwa le mekgwa ga di gona go lebiša leago thušo go ditho ka moka—le feela—ditho tša sehlopha se ka nako e itšego. Afrika Borwa batho ba hudugela ka gare le go tšwa mošomong ka mehla (yeo e tsebja go bjalo ka labor market churn). Re na le mmaraka wo mogolo wa bašomi wo o sego wa semmušo; dipolokelo tša tshedimošo tša mmušo tše di fetilwego ke nako tše di bego di ka se kgone go hlaola ka nepo maemo a mošomo ka nako ye e filwego le tekanyo ya godimo ya mošomo wa go se be le mohola wa tekanyo ya diripana. Ka lebaka la go raragana mo, go nepiša tlhokego ya mešomo mo go tshesane go na le kgonagalo ya go rwala kotsi ye kgolo ya diphošo tša go kgaphelwa ka ntle—ge batho bao ba swanetšego go ba le phihlelelo ya dithušo go ya ka ditekanyetšo tša go swanelega ba sa di hwetše.

2. **Di nyaka maemo a godimo a tlhokomelo ye e tšwelago pele.** Balaodi ba swanetše go hlokomela ka mehla go obamela ga baholegi maemo, yeo e ka bago morwalo kudu le go bitša tšhelete ye ntši. Ka mohlala, ela hloko go raragana ga, ka mohlala, go kgonthišetša gore dimilione tša baamogedi ka o tee ka o tee ba dirile dikgopelo tša palo e beilwego ya mešomo kgwedding e fetilego. Se ga se bitše tšhelete e ntši feela eupša gape se ipea kotsing ya go gatakela sephiri sa baholegi. Tšhomišo yeo e ka bago gona ya ditshepedišo tša go itiriša le kabo ye e ka bago gona ya datha ya motho le batho ba boraro e tsebagatša dipelaelo tše bohlokwa tša sephiri, go bewa leihlo le kgethollo.¹⁵
3. **Ga go na mekgwa wo mobotse wa go hlaloša/go ela mediro ya go nyaka mošomo—gomme maemo a ka nyenyefatša go tsoma mošomo ga nnete ka go nyaka gore mediro e tsene ka gare ga mapokisi a semmušo ao a sa swanelago maemo a nnete a batho.** Bohlatse bo re botša gore batho ka tlwaelo ba šomiša motswako wa mekgwa ya go nyaka mošomo ya semmušo (go swana le go romela dikgopelo tša mošomo) le yeo e sego ya semmušo (go swana le go bolela le bagwera/lapa).¹⁶ Go ba le maemo go bontšhitšwe maemong a mangwe go fo hlola phetogo go tšwa mekgweng ye e sego ya semmušo go ya go mekgwa ya semmušo kudu ntle le gore go kaonafatše kgafetšakgafetša ya nyakišišo, bogale goba dipoelo.¹⁷
4. **Ba ka nyamiša borakgwebo goba ba šoma ka lefapheng leo e sego la semmušo, mediro yeo gantši e sa ngwalwago kudu eupša e sego bohlokwa bjo bonyenyane go bophelo bja maAfrika Borwa a mantši.** Go fa mohlala, go akanyetšwa gore go lekana 19% ya baamogedi ba dithušo tša SRD ba mafolofolo ka ekonoming ye e sego ya semmušo.¹⁸ Gape go na le bohlatse bjo bontši bjo bo bontšhago gore thušo ya SRD e oketša kgonagalo ya gore batho ba thome dikgwebo tša bona.¹⁹ Go tsepelela go bohlatse bja semmušo go ka šitiša batho ka bomong go tsenela dikgwebopotlana goba kgwebo, moo go hlatsela maemo a mošomo go lego thata kudu. Se ga se lekanyetše fela dikgetho tša ekonomi ya motho ka o tee ka o tee eupša gape se thibela kgolo ya ekonomi ya metheo, ka ge mediro ye ya kgwebo e kgatha tema ye bohlokwa mo ekonoming.
5. **Di ka gapeletša ditshenyagalelo tša godimo tša kobamelo go baholegi, tše di senyago goba gaešita le go ganetša boleng bja thušo, gomme di ka hlola molaba wa bodiidi.** Go obamela maemo go na le kgonagalo ya go tliša ditshenyagalelo tša tšhelete, go swana le ditshenyagalelo tša maeto le inthanete, mohlala, go tsenya bohlatse bja go nyaka mošomo goba go tsenela mananeo a tlhahlo, dipoledišano goba dikopano le bašomi ba melato, go tlaletša go seo se šetšego e le ditshenyagalelo tše di phagamego kudu tša mošomo go tsoma. Ditshenyagalelo tša kgwedi le kgwedi tša go nyaka mešomo ya bafsa di ka ba R1469.²⁰ E tla ba go segiša mohlala go kgopela batho go swanelwa ke go ikhwetša ba le ditshenyagalelo tše

gore ba kgone go fihlelela R370. Ka mo go swanago, mošomo ka bowona ka dinako tše dingwe o gapeletša ditshenyagalelo tšeo di sa lokafatšwago ke letseno leo le ka bago gona. Bohwa bja kgethologanyo ya sebaka ke gore bontši bja ditšhaba tšeo di lego kotsing kudu di dula kgole le mafelo a tša boiphedišo moo mešomo e hwetšagalago. Se se gakatšwa ke taba ya gore Afrika Borwa e na le ditshenyegelo tša dinamelwa tše di phagamego kudu kudu go bao ba lego didesileng tša letseno la fase kudu.²¹ Dinyakišišo tše di nabilego di bontšhitše gore go ditšhaba tša dinagamaengaeng le tša ditoropong, ditshenyagalelo tša go ya mošomong lefelong le le fapanego gantši ga di swane le letseno la nete leo le hweditšwego mošomong woo.²² Se se ka lebiša moreong wa bodiidi, moo baholegi ba dilago ka mo go lekanego go ka swanelegela thušo ya tša leago eupša ba diila kudu gore ba ka kgona go lefelela ditshenyagalelo tša go obamela melao tšeo di sepedišanago le yona—ka go rialo ba lahlegelwa ke sedirišwa seo se ka bago gona sa go tšhaba bodiidi.

6. **Di nyenyefatša phello ya tlhohleletšo ya tšhomišo ya tšhelete ya tšhireletšo ya leago.** Ge e le gore ekonomi ga e dire gore mešomo e hwetšagale, gona go gapeletša batho go šomiša tšhelete ya bona ya thušo go nyaka mešomo yeo e sego gona ke tshenyo.²³ Tabeng ya dithušo tšeo di se nago mabaka, tšhelete ya dithušo e dirišetšwa tšhomišo ya dithoto ka diekonomi tša selegae. Se se tšweletša kgolo ya ekonomi ya selegae le go maatlafatša ekonomi ka kakaretšo. Mola dithušo tša leago tšeo di se nago mabaka e le peeletšo ka maphelong a nako ye telele a ekonomi, maemo ao a gapeletšago batho go šomiša tšhelete ya dithušo ka mokgwa wo o sa tšweletšego, a tla bopa go ntšha meetse sekhwameng sa setšhaba seo se se nago mohola.
7. **Ba ka gapeletša ba bangwe go tsena mmarakeng wa bašomi pele ga nako.** Maemo a go nyaka mošomo a ka gapeletša batho go tšwa thutong le tlhahlo le go tsena mmarakeng wa bašomi pele ga nako, yeo e ka bago le khuetšo ya lebaka le letelele motheong wa mabokgoni ka mmarakeng wa rena wa bašomi. Thekgo ya letseno ye e se nago mabaka e fa tokologo ye e nyakegago ya go phegelela dibaka tša thuto le tlhahlo ntle le kgatelelo ya ka pela ya go nyaka mošomo. Le ge tlhahlo e nnoši e ka se tšweletše mešomo moo e sego gona, e ka kaonafatša dibaka tša gore batho ba ba hwetše mešomo ka mafapheng/diintastering tšeo di sa hlolago mešomo.
8. **Ga ba ele hloko nnete ya bahlokamedi.** Batho ba bantši (bontši ke basadi) ba gapeletšega go fetša bontši bja nako ya bona ba hlokomela bana, ba leloko le maloko a setšhaba, kudukudu ge go se na kabo ya mmušo ye e lekanego ya tlhokomelo ya bana. Bahlokamedi bao ba sa lefelwego ba dira 14.4% ya badudi bao ba 'sa šomego moruong'.²⁴ Mošomo wo o dirwago ke bahlokamedi o a nyakega gore setšhaba sa rena le ekonomi di šome. Le ge go le bjalo mošomo wa tlhokomelo ga o tšeelwe godimo ke ekonomi ya rena, gomme bahlokamedi ba kotsing ye e sa lekalekanego ya bodiidi. Eupša go gapeletša bahlokamedi go dira mošomo o mogolo ka ntle ga legae ga se karabo. Go thata kudu ebile ga go ratege kudu gore ba nyake goba ba tšee mošomo ka ge e thulana le maikarabelo a mangwe le go senya bao ba lego tlhokomelong ya bona. Go gapeletša bahlokamedi go tsena go nyaka mošomo ka maemo a go nyaka mošomo ka thušo ya leago go tla gobatša dinetweke tša rena tša leago tše di fokolago tša tlhokomelo, kudukudu bana bao ba lego kotsing, le go gakatša go se lekalekane ga bong mo go šetšego go le gona. Go e na le moo, re hloka thekgo ye kgole go bahlokamedi ka gae (mohlala ka thekgo ya letseno ye e se nago mabaka ya thwii), gammogo le methopo ye mentši ya setšhaba ya ditirelo tša tlhokomelo, ka fao basadi ba kgona go tsena mmarakeng wa bašomi gakaone ka dipeelano tša bona ge ba kgetha.

Maemo a ka ba a kgapeletšo gomme a lebiša go šomišweng ga bašomi

Boemo bjo bo tlwaelegilego bjo bo kgomareditšwego go diphetišetšo tša leago ke gore baamogedi ba ka se gane go amogela mošomo wo ba newago. Temana go bapa le mela ye e akareditšwe ka go melawana ya dithušo tša SRD.²⁵ yeo e bolelago gore bakgopedi ba ka se swanelegele thušo yeo ge ba gana go amogela ditlhagišo tša mošomo tše di kwagalago. Nyakego ye ka tlhago ke ya kgapeletšo, eupša go bohlokwa gore ga se ya phethagatšwa. Ge nkabe e le bjalo, e be e tla lekanyetša dikgetho tšeo di lego gona go bao ba nyakago mošomo gomme ya ba thibela go kgona go boledišana le bao e tlogo go ba bengmešomo, goba go gana mošomo wo o nyakago gore ba hwetše ditshenyagalelo tše di phagamego (mohlala, dinamelwa) goba wo ba o bonago o šomiša gampe. Se se hlola lebelo la go ya fase ka mmarakeng wa bašomi moo bao ba nyakago mošomo (e ka ba baholegi ba dithušo goba aowa) ba gapeletšegago go šomela meputso ya fase goba ka fase ga maemo a mabe kudu, ka lebaka la gore ba phadišana le ba bangwe bao ba sa kgonego go gana maemo a bjalo.

Phello ye e fokotšwa go ya ka ge eba go na le mogolo wa fasefase wa molao wo o lego gona, le bogolo bja phethagatšo ya wona. Ge e le gore mogolo wa fasefase wo o hlomphegago o šoma ebile o gapeletšwa ka bophara, se se fa lebato leo ka fase ga lona mogolo wa peeletšo o ka se welego. Le ge go le bjalo ga e thibele lebelo la go ya fase leo le diregago go fihla moeding wa lebato le. Go feta fao meputso ya fasefase ga se ka mehla e sepelelanago le meputso ya bophelo, go ra gore e ka no ba e sa swara bašomi bodiiding.

Go na le bohlatse bja boditšhabatšhaba bja go nyaka mošomo go ba le maemo ao a lebišago meputsong ya fase. Nyakišišo yeo e dirilwego kua Switzerland e hweditše gore boemo bja gore baholegi ba ka se kgone go gana ditlhagišo tša mešomo bo ile bja lebiša meputsong ya tlase kudu gare ga batšwasehlabele ge e bapetšwa le bao ba sego lenaneong.²⁶ Go feta moo, ba bantši ba ile ba feleletša ba le mošomong o sa tsepamago kudu ka maemo a fokolago a mošomo. Thuto e phetha ka gore ditlamorago tše mpe tša mešomo ye ya maemo a fase go tšweletšo ya ekonomi ya lebaka le letelele di fetile mehola ya lebaka le lekopana ya go fokotša nako ye e dirišitšwego go dikholago tša tlhokego ya mešomo.

Go gapeletša batho mešomong ya maemo a fase, ya go šomiša gampe e tla ba bothata kudu ka Afrika Borwa ge go lebelelwa maemo a godimo a bodiidi bja mošomo bja naga. Dinyakišišo²⁷ di bontšha gore mo e ka bago kotara ya bašomi ka moka ka nageng ba wela ka fase ga UBPL, le gore go lekana 40% ya malapa ao a hwetšago mogolo wa magareng ga R2000 le R5000 ka kgwedi—e lego kgauswi le mogolo wa fasefase wa bosetšhaba—a itemogela goba a kotsing ya go hloka tšhireletšego ya dijo.²⁸ Mešomo ya maemo a fase e ra go hloka tlhabollo ya mabokgoni ya nnete ye e fetišetšwago ye bohlokwa kudu go mešomo ya go ya go ile. Se se lekanyetša kudu bokgoni bja phokotšo ya tlhokego ya mešomo ya lebaka le letelele le phokotšo ya bodiidi.

Go ba le maemo ga go loka, go kgetholla, ebile go gatakela ditokelo tša molaotheo

Go na le dingangišano tše ntši tša go šoma le tša ekonomikgolo tša gore ke ka lebaka la eng maemo a go nyaka mošomo ka dithušo tša leago e tla ba phošo ka Afrika Borwa.

Le ge go le bjalo, re swanetše gape go sola maemo a go nyaka mošomo go tšwa go pono ya botho, boitshwaro le molaotheo, bjalo ka yeo e sa lokago go bao ba lego kotsing kudu setšhabeng sa rena, le go goboša tumelo ya rena ya seriti sa tlhago sa bohle.

Afrika Borwa, thušo ya leago ga se kgetho ya pholisi fela—ke tokelo yeo e kgonthišetšwego ke Molaotheo. Karolo ya 27(1) e tlišetša tokelo ya motho yo mongwe le yo mongwe ya thušo ya leago ge a sa kgone go iphediša goba bao ba ithekgilego ka bona. Go kgomaretša maemo a go nyaka mošomo go dikholego tša go swana le thušo ya SRD go swara thušo ya leago bjalo ka tokelo go e na le tokelo ya motheo. Batho ba bantši ba na le mabaka a fapa-fapanego le a kwagalago a go se kgone/ go se nyake go nyaka mošomo—a bjalo ka boikarabelo bja go hlokomela, bolwetši goba go fo hloka mešomo yeo e lego gona. Pihlelelo ya bona ya tšhireletšo ya leago ga se ya swanela go ithekga ka go bontšha maitshwaro ao a tšewago e le a mabotse goba a tšweletša ke batlhami ba melawana. Ka nnete, ge se se le bjalo, maemo a go nyaka mošomo a ka gakatša kudu go se lekalekane magareng ga bao ba nago le pihlelelo ya 'bonolo' mmarakeng wa bašomi, le bao ba se nago yona. Go fa mohlala go gapeletša maemo a go nyaka mošomo go bahlokamedi go tla oketša go se lekalekane ga bong kudukudu go basadi bao ba lego didesileng tša letseno la fase kudu.

Go nyaka mošomo go theilwe godimo ga, gomme ka morago go fepa ka gare ga, dikgethollo tše kotsi le dikakanyo ka ga baholegi, go ba tšweletša bjalo ka bao ba ithekgilego goba ba tšwafa, e lego seo se tlišago dipono tše mpe tša setšhaba. Kgethollo ye ya leago kgahlanong le baamogedi e ka senya kgokagano ya leago le ya setšhaba, gomme maamong a mangwe e bontšhitšwe e senya ditlamorago tše botse tša dithušo tša baholegi²⁹, ka go fokotša pihlelelo ya bona go dithoto le ditirelo tša selegae le go gobatša bophelo bja bona bjo bobotse

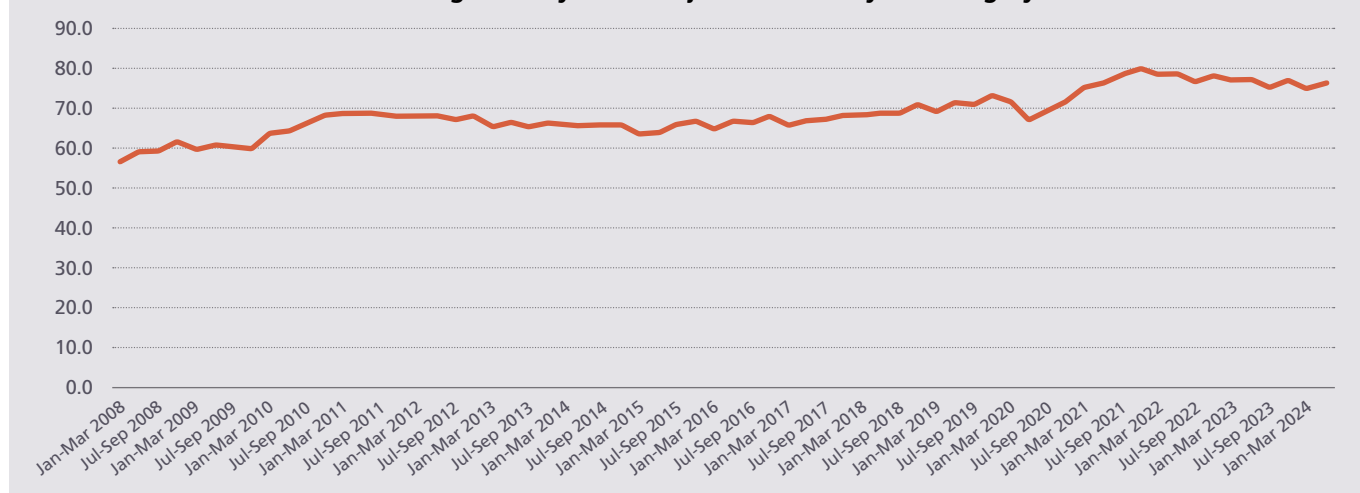
bja monagano. Go ba le maemo go agilwe tumelong ya gore tlhokego ya mošomo le bodiidi ke mathata a motho ka o tee ka o tee—gore batho ga ba šome ka gobane ba sa nyake mešomo ka thata ka mo go lekanego. Gape go na le kakanyo ye e tlwaelegilego ya gore dithušo di swanetše go tlemiwa go maitshwaro a itšego ka gobane go sego bjalo, tšhelete e dirišwa ka tsela ya tshenyo. Eupša ga go na bohlatse bjo bo thekgago le ge e le efe ya dikgopolo tše. Dinyakišišo di bontšha gore dithušo di šomišwa kudu go dinyakwa tša go swana le dijo le mohlagase.³⁰

Go tsenya tirišong maemo a go nyaka mošomo mabapi le pihlelelo ya thušo ya leago ka Afrika Borwa e tla ba sephetho se sebe sa pholisi. Maemo a go nyaka mošomo ga a kwagale—tlhokego ya mešomo ka Afrika Borwa ga e hlolwe ke go hloka maitapišo a go nyaka mošomo eupša ke tlhago ya sebopego sa ekonomi ya rena, yeo e fo ba e sa hlole mešomo ye e lekanego. Maemo a le ona ga a šome—a ka nyenyefatša maiteko a go rarolla tlhokego ya mešomo le go hlokišwa ga baamogedi ka go ba pepentšha maamong a mošomo ao a dirišwago gampe. Go feta moo, ga ba na toka. Thušo ya leago ke tokelo, e sego tokelo, gomme go kgomaretša maemo go nyenyefatša tlišetšo ye ya molaotheo, mola go kgetholla bao ba hlokago le go feta.

Ka ge go filwe gore mekgwa ye e theilwego godimo ga ditokelo tša botho, gammogo le bohlatse bja dipihlelelo, e kgahlanong kudu le tšhomišo ya maemo a go nyaka mošomo, go rotoga potšišo ya gore ke ka lebaka la eng batšekarolo ba itšego ba pholisi, kudukudu Matlotlo a Bosetšhaba, ba phegelela go tšwetša pele tšhišinyo ye. Ba dirile bjalo kudu go arabela maitlamo a mmušo ao a boletšwego a go fetša thušo ya SRD go ba tšhepedišo ye e nabilego ya thekgo ya letseno la motheo, ka nepo ye e bonagalago ya go tswalela ditsela tša go hwetša letseno la motheo. Ditšhišinyo tša maemo a go nyaka mošomo, le go fedišwa ga thušo ya SRD le tšona di bonala di hlohleletšwa ke kganyogo ya go fokotša kudu palo ya bao ba hlegago thušo ya leago³¹—ka go realo go fokotša ditshenyegelo tša tšhireletšo ya leago.

Le ge go le bjalo, se se tla gakatša fela tlhokego ya mešomo ya sebopego le go kgaphelwa ka ntle ga ekonomi, le go nyenyefatša maitapišo a go ya go phetogo ya ekonomi ya go ya go ile. Go rarolla bodiidi, tlhokego ya mešomo le tlhokego ya tekatekano ka mo go nago le mohola, re swanetše go kgoboketša methopo ye e lego gona go ya go thekgo ye kgolo ye e kgonegago go ditšhaba tše di kgaphetšwego ka ntle—go ya go thekgo ya letseno la motheo ye e se nago mabaka ye e theilwego godimo ga bohlatse yeo ka nnete e ka fago seriti, boipušo, le kgetho go bontši bja Afrika Borwa yeo e hlokago.

Go hloka mošomo ga nako ye telele bjalo ka karolo ya tlhokego ya mešomo

Go arabela go dikgopelo tše kgethegilego

Dikgopelo

- **World Bank:** Efa legato la thušo ya SRD ka thušo ya bao ba nyakago mošomo ya boleng bjo bo swanago. Go hwetša thušo yeo, batho ba be ba tla swanelwa ke go hlatsela gore ba nyaka mošomo ka mafolofolo. Palo ye e letetšwego ya baholegi ke dimilione tše 3.9 (ka fase ga seripagare sa palo yeo e amogelago).³²
- **Matlotlo a Naga:** Arola baamogedi ba bjale ba SRD ka dihlopha tše tharo go ya ka go itokišetša mošomo mo go lemogwago. Ke fela “badiidi kudu” le “badiidi” bao ba bego ba tla hwetša R370 goba thušo ya malapa, ga go thekgo go “badiidi ba bannyane” bao ba hlalošwago bjalo ka bao ba nago le mangwalo a go feta mangwalo a mphato wa marematlou.³³
- **Democratic Alliance (DA) le go Ikemela ga Mzansi:** Efa SRD legato ka thušo ya bao ba nyakago mošomo, go ya ka mabaka a go hlatsela mošomo wa go nyaka mošomo. Ikemele Mzansi e lekanyetša gape thušo ye go nako ya dikgwedi tše tharo gomme gape e šišinya tlhahlo ya mošomo ye e gapeletšago.³⁴

Karabo ya IEJ

- Ditšhišinyo ka moka di hloka go hlaka, kudukudu mabapi le ka fao mošomo wa go nyaka mošomo o bego o tla hlalošwa le go netefatšwa ka gona.
- Thušo ya SRD ga se ya lekana ka botlalo go thekga nyakišišo ya mešomo ye e šomago gabotse, ditshenyagalelo tša go nyaka mešomo (tše di akantšwego go R1469) di feta kgole boleng bja thušo.³⁵
- Bontši bja baamogedi ba dithušo tša SRD e šetše e le bao ba nyakago mošomo ka mafolofolo, ga ba kgone go hwetša mešomo ka ge mešomo yeo ga e hlolwe.³⁶ Go oketša palo ya bao ba nyakago mošomo ka mafolofolo ga go lekane le go oketša mešomo ka gare ga maemo a tlhokego ya mešomo ya sebopego.
- Go fapantšha magareng ga magoro a batho ba ba diilago go ya ka maemo a mangwalo a thuto ga go na motheo wo o kwagalago le ge e le ofe ebile ga go bontšhe nnete ya bodiidi bja Afrika Borwa. Baamogedi ka moka ba dithušo tša SRD (go sa šetšwe maemo a thuto), ka tlhalošo, ba hloka dijo,

ka ge ba fihlelela moedi wa teko ya bokgoni, wo o beilwego ka fase ga moedi wa bodiidi bja dijo.

- Thušo ya nako ye e lekanyeditšwego ya bao ba nyakago mošomo ga e kwagale ge batho bao ba nyakago mošomo ka mafolofolo kudu bao ba sa šomego ba fetša nako ya go feta ngwaga ba sa šome.³⁷

Amanqaku asekugqibeleni

1. McVicar, D. (2020). [The impact of monitoring and sanctioning on unemployment exit and job-finding rates](#). IZA World of Labor 2014.
2. World Bank. (2021). [South Africa - Social Assistance Programs and Systems Review : Policy Brief \(English\)](#). Washington, D.C. : World Bank Group.
3. See [Memo on Treasury and Presidency Proposals to Replace the SRD Grant](#).
4. Howson, K., Chikte, A., Baduza, S., Pillay, P., & Coleman, N. (2024). [How Do Parties Compare on Basic Income Policy?](#) Universal Basic Income Coalition.
5. Tlhaloso ya semmušo (goba ye tshesane) ya StatsSA ya tlhokego ya mešomo ke: Batho bao ba sa šomego (ba mengwaga ye 15–64) ke mang le mang yo a sa thwetšwego bekeng ya tšhupetšo; gomme o be a nyaka mošomo ka mafolofolo goba a leka go thoma kgwebo dibeke tše nne tša pele ga poledišano ya nyakišišo; gomme e be e hwetšagala bakeng sa mošomo, i.e. e be e tla kgona go thoma mošomo goba kgwebo bekeng ya tšhupetšo; goba ba be ba se ba nyaka mošomo ka mafolofolo mo dibekeng tše nne tše di fetilego, eupša ba be ba na le mošomo goba kgwebo yeo e swanetšego go thoma ka letšatšikgwedi le le tsepamego nakong ye e tlogo gomme ba be ba hwetšagala. Tekanyo ya semmušo ya tlhokego ya mešomo yeo e theilwego godimo ga tlhalošo ye e be e le 33.5 ka Q2:2024. Tlhaloso ye e 'katološitšwego' ya tlhokego ya mešomo e akaretša bao ba nyakago mošomo bao ba nolegilego moko. Ba ke batho bao ba sa thwetšwego nakong ya tšhupetšo eupša ba be ba nyaka go šoma goba ba be ba hwetšagala go šoma/go thoma kgwebo eupša ba sa tšee magato a mafolofolo a go hwetša mošomo ka lebaka le legolo leo le filwego la go se nyake mošomo e le le ge e le lefe la tše di latelago: ga go na mešomo e hwetšagalago lefelong leo; ba sa kgone go hwetša mošomo wo o nyakago bokgoni bja bona; lahlegetšwe ke kholofelo ya go hwetša mohuta le ge e le ofe wa mošomo. Tekanyo ya tlhokego ya mešomo ye e katološitšwego e bile 42.6% ka Q2:2024.
6. Statistics South Africa. (2024). [Quarterly Labour Force Survey, Quarter 2 \(Q2\)](#). Pretoria: Statistics South Africa.
7. Statistics South Africa. (2024). [Quarterly Labour Force Survey, 2008 Q1 to 2024 Q2: Trends Data](#). Pretoria: Statistics South Africa.
8. Statistics South Africa. (2024). [Quarterly Labour Force Survey, Quarter 2 \(Q2\)](#). Pretoria: Statistics South Africa.
9. Bhorat, H. and Köhler, T. (2024). [The Labour Market Effects of](#)

[Cash Transfers to the Unemployed: Evidence from South Africa](#). Development Policy Research Unit Working Paper 202405. DPRU, University of Cape Town.

10. SASSA. (2024, August 22). [Portfolio Committee on Social Development Workshop](#).
11. McVicar, D. (2020). [The impact of monitoring and sanctioning on unemployment exit and job-finding rates](#).
12. Marinescu, I. E. (2017). [Job search monitoring and assistance for the unemployed](#). IZA World of Labor 2017.
13. Ibid
14. Card, D., Kluve, J., & Weber, A. (2018). [What Works? A Meta Analysis of Recent Active Labor Market Program Evaluations](#). Journal of the European Economic Association, 16(3), 894–931.
15. For a fuller discussion see - Howson, K., Abrahams-Fayker, H., Megannon, V., & Moyo, G. (2024, July 30). [SASSA's fraud management system is fraught with danger](#). GroundUp News.
16. de Witte, H., Rothmann, S., & Jackson, L. T. (2012). [The psychological consequences of unemployment in South Africa](#). South African Journal of Economic and Management Sciences, 15(3), 235–252.
17. Klaauw, B., & Berg, G. (2006). [Counseling and Monitoring of Unemployed Workers: Theory and Evidence from a Controlled Social Experiment](#). International Economic Review, 47, 895–936.
18. Orkin, K., Goldman, M., Kreft, B., Hlela, N., Nicklin, J., Woolard, I., & Leibbrandt, M. (2023). [Proposal for the extension, redesign, and repurposing of the special COVID-19 Social Relief of Distress grant for the twin goals of poverty and unemployment reduction](#). SA-TIED, Working Paper, 218.
19. Vawda, S., Prinsloo, M., Prinsloo, M., & Yasser, R. (2023). [Measuring Stimulus Effects Around Stock Road in Philippi in the Western Cape](#). AFD Research Papers, 277, 1–43. Cairn.info.
20. Youth Capital. (2022). [Beyond the Cost: What does it really cost people to look for work?](#) (CLEAR-AA Policy Brief).
21. Venter, C. (2011). [Transport expenditure and affordability: The cost of being mobile](#). Development Southern Africa, 28(1), 121–140.
22. Ibid
23. Vawda, S., Prinsloo, M., Prinsloo, M., & Yasser, R. (2023). [Measuring Stimulus Effects Around Stock Road in Philippi in the Western Cape](#)
24. StatsSA QLFS 2024: Q2
25. [SRD Grant regulations 2.\(f\)](#)
26. Arni, P., Lalive, R., & Van Ours, J. C. (2013). [How Effective Are Unemployment Benefit Sanctions? Looking Beyond Unemployment Exit](#). Journal of Applied Econometrics, 28(7), 1153–1178.
27. Feder, J., & Yu, D. (2020). [Employed yet poor: Low-wage employment and working poverty in South Africa](#). Development Southern Africa, 37(3), 363–381.
28. Coleman, N. (2024, May 26). [Tough questions for SA's political parties \(Part One\)—The DA and the National Minimum Wage](#). Daily Maverick.
29. Bakeng sa poledišano ye e tletšego kudu bona [IEJ's UNIVERSAL BASIC INCOME GUARANTEE FACTSHEET SERIES #5](#)
30. Bakeng sa poledišano ye e tletšego kudu bona [IEJ's UNIVERSAL BASIC INCOME GUARANTEE FACTSHEET SERIES #3](#)
31. Bona World Bank. (2021). [South Africa - Social Assistance Programs and Systems Review : Policy Brief \(English\)](#). Washington, D.C. : World Bank Group.
32. World Bank. (2021). [South Africa - Social Assistance Programs and Systems Review : Policy Brief \(English\)](#). Washington, D.C. : World Bank Group.
33. See [Memo on Treasury and Presidency Proposals to Replace the SRD Grant](#).
34. Howson, K., Chikte, A., Baduza, S., Pillay, P., & Coleman, N. (2024). [How Do Parties Compare on Basic Income Policy?](#) Universal Basic Income Coalition.
35. Youth Capital. (2022). [Beyond the Cost: What does it really cost people to look for work?](#) (CLEAR-AA Policy Brief).
36. Orkin, K., Goldman, M., Kreft, B., Hlela, N., Nicklin, J., Woolard, I., & Leibbrandt, M. (2023). [Proposal for the extension, redesign, and repurposing of the special COVID-19 Social Relief of Distress grant for the twin goals of poverty and unemployment reduction](#). SA-TIED, Working Paper, 218.
37. StatSA QLFS 2024: Q2

Letlakala le la dintlha tša karolo ya lelokelelo la tokelo ya batho bohle ya letseno la motheo (UBIG) mo Afrika Borwa. Etela portal ya rena e kgethegilego ya UBIG ka go skena khouto ya QR.

Matlakala a tshedimošo lelokelelong le ke:

1. Ke ka baka la'ng Afrika Borwa e hloka Universal basic income guarantee (Tokelo ya Letseno la Batho Bohle)?
2. Ga go yo a tlogetšwego morago: Ke ka baka la'ng letseno la motheo la batho bohle le le kaone kudu go feta tšhelete ya mphiwafela yeo e newago batho ba itšego?
3. Mešomo kgahlanong le Tšhelete ya mphiwafela: Na pholisi ya mošomo le ya letseno la motheo ke mokgwa wa tša thekišano?
4. Kamoo UBIG e ka thekgago bana bao ba phetšego gabotse, batho ba bagolo bao ba thabilego, gotee le go ithuta bophelo ka moka
5. Kamoo UBIG e ka godišago toka ya bong gotee le kgokagano ya leago
6. E sego feela letlakala la bohle: kamoo UBIG e fago batho sebaka sa go atlega
7. "But how will we pay for it?" Financing a UBIG (English only)
8. Go hlama ditharollo tša mmušo go mogolo o tlwaelegilego
9. Taelo ya gore motho o swanetše go bontšha gore o tsoma mošomo ke molao o mobe: Lebaka leo letseno la motheo le sa swanela go beelwa melao
10. Nete ya nnete ya polokego: Kamoo UBIG e ka kgonago thekga Just Energy Transition.
11. Selo sa pele sa nomoro ya pele: Kamoo UBIG e ka thušago go fenyana tlaa

www.iej.org.za

We are grateful for the support of Friedrich-Ebert-Stiftung in the production of these factsheets.

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**
South Africa